

**Kisebbségi magyar jövőképek esélyei
és buktatói Erdélyben¹**

**Prospects and Pitfalls of Minority Hungarian Visions
in Transylvania**

The creation of registered organisations from the former internal opposition groups of the Hungarian Democratic Federation of Romania comprises a great challenge for the Hungarian political party. It is not clear as yet whether the organisational separation is a demonstration of self-restrictive competency or entails the expansion of political ambition.

BEVEZETŐ

2003 derekán meglehetősen nagy zavarodottság uralja az erdélyi magyar közéletet és közgondolkodást. Az anyaországot megosztó politikai törésvonalak látványos erdélyi begyűrűzése mellett a zavarodottság talán legbeszédesebb jele, hogy a legutóbbi, 2003 januárjában, Szatmáron megrendezett VII. RMDSZ-kongresszust követő rövid elemző csönd nyomán – amelynek csupán annyit sikerült leszűrni következtetésként, hogy a várakozások ellenére semmilyen lényeges elmozdulásra nem került sor a romániai magyarság érdekképviselőtét ellátó szervezet politikai vonalvezetésében – látványosan megélenkült a közélet, és a kisebbségi jövőre, a követendő útra nézvést egymással nehezen összeegyeztethető elgondolások fogalmazódnak meg egyre sűrűbben a romániai magyar nyilvánosság különböző fórumain. A RMDSZ sikerpropagandájaként is emlegetett diskurzus mellett, amely az elmúlt hét-nyolc (más értelmezésben: két-három) esztendő kicsikart politikai eredményeinek (nyelvi jogok a közigazgatásban, magán-, közösségi és egyházi tulajdonok restitúciója) a jelentőségét hangsúlyozza, ma már nem csak olyan – mérsékeltnek számító – kritikuskok jutnak szóhoz, akik ezeknek a vívmányoknak az árára is felhívják olykor a figyelmet, hanem egyre markánsabban artikulálódnak, főleg a Székelyföldön, egy olyan meggyőződés, miszerint az RMDSZ politikai vonalvezetése nem az erdélyi magyarság, hanem a román politikai akarat képviselőtétének a feladatát látja el a romániai politikai rendszerben, és ennél fogva katasztrofális következményeket vetít előre mind az összmagyar, mind a romániai magyar nemzet-, illetve kisebbségpolitikai célok vonatkozásában.

A zavarodottság tüneteként fogható fel továbbá az is, ahogyan, amilyen körülmények között az egyébként természetesnek mondható szétfejlődés első fontosabb eseményeire sor került: a Reform Tömörülés szervezeti formájának a megváltoztatására, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács, illetve az Erdélyi Magyar Nemzeti Közösség Önkormányzatának Kezdeményező Bizottságának az összehívására és megalakítására, vagy „az RMDSZ-ből

¹ A Domus Hungarica „Etnopolitikai vitafórum” c. sorozatának keretében 2003. március 27-én elhangzott előadás átdolgozott változata.

kiábrándultaknak választási lehetőséget kínáló” Magyar Polgári Szövetség önálló szervezetként való bejegyzésére.

Jogosnak látszik a kérdés: kinek van igaza? Azoknak, akik a mindenkori román hatalommal való együttműködés stratégiájában vélik felfedezni a kívánt eredményekkel kecsegtető jövőképet, vagy azoknak, akik az „elnyomott nemzeti közösség” és „a közösséget felszámolni igyekvő elnyomó többségi hatalom” fogalmaiban leírt helyzetből kiindulva kínálnak jövőképet az erdélyi magyarságnak? A fenti dilemma természetesen nem meríti ki a kisebbségi jövőképekkel kapcsolatos lehetséges alternatívákat. Meggyőződésem, hogy a folyamatok alakulására gyakorolt komolyabb befolyás esélyét hordozó jövőképnek megannyi további kérdésre kell tekintettel lennie.

Dolgozatom nem tekinti céljának ezeknek a kérdéseknek a közvetlen megválaszolását. A zavarodottság jelenlegi helyzetében már az is komoly erőpróba, ha több-kevesebb higgadsággal próbáljuk meg számba venni mindazt, aminek elvégzése elengedhetetlen volna ahhoz, hogy az említett összefüggésekben felmerülő kérdésekre autentikusabb és fölvilágosultabb válaszok közelébe találhassunk el. Erre tesztek kísérletet az alább következőkben, egyrészt az uralkodó jövőkép egyes elemeinek a kritikai értelmezése, másrészt a lehetséges alternatívák számbavétele és összehasonlító elemzése révén.

Három nagyobb kérdéskört próbálok meg vázlatosan áttekinteni: (1) nemzetpolitikai gondolkodás súlyos örökségével kapcsolatos néhány tanulságos példa fölelevenítését követően (2) megpróbálom összefoglalni a kisebbségi közgondolkodást az egészséges jövőkép-alakítás szempontjából hátrányosan befolyásoló jelenkori beidegződöttségeinket és végül (3) számat vetek azokkal a fontosabb cselekvési irányokkal, illetve – azokon belül – a körülményeket és a lehetőségeket körül különböző módon értelmező alternatívákkal, amelyekkel megítélésem szerint számolnia kell bárkinek, amikor a jövőkép felelősegteljesebb megrajzolásának a feladatára vállalkozik.

1. A feldolgozásra váró múlt

A történész alapos tájékozottságával nem rendelkező jelenkutatónak, ha a nagy elődök szellemi örökségének világában próbál támpontokat találni korának megértéséhez, megannyi alkalma van rácsodálkozni arra, hogy az erdélyi magyarság politikatörténetének 1989-cel kezdődő legújabb fejezete mennyi párhuzamosságot termelt ki már az eddigiekben is a két világháború közötti periódus eseményeihez viszonyítva, és hogy 1920-tól erre felé mennyi nemes gondolatot, ma is időszerűnek tűnő elképzelést ítél visszhangtalanságra a történelem, az erdélyi magyarság sorskérdéseiben elkötelezett, látnoki erővel megáldott gondolkodók egész sorát kényszerítve Erdély elhagyására, annak az elviselhetetlen érzésnek a kényszere alatt, hogy figyelmeztetésük pusztába kiáltott szó marad, és hogy az általuk megjelölt jövőkép járhatatlan útnak bizonyult az erdélyi magyarság számára.

Hogy csak két, de annál drámaibb példát említsek, gondoljunk például Krenner Miklósról és Makkai Sándorra. Spectator esetében, akinek az írásait az esetek többségében ma is úgy olvashatjuk, mintha azok a mához is szólnának, egyértelmű, hogy a szellemi elmagányosodás, a mellőzöttség érzése volt esetében a kitelepedés fő indítéka. De sejtésem szerint Makkai esetében is érdemes volna utánajárni annak, hogy a kitelepedés váratlan elhatározását és a *Nem lehet* gesztusának a kisebbségtörténeti talányát nem lehet-e azzal összefüggésbe hozni, hogy a *Magunk revíziójának* megjelenésétől számított öt év történései annak cáfolhatatlan bizonyítékaként rakódtak le a püspök lelkében, hogy az általa szorgalmazott revízió, az erdélyi magyarság önszemléletének és célmeghatározásának a gyökeres megreformálása keresztülvihetetlen az adott körülmények között.

A *Magunk revíziójának* néhány jól ismert passzusából például kétségekre okot aligha adó jövőkép bontakozik ki:

„Az erdélyi magyarságnak – írja Makkai Sándor 1931-ben – számolnia kell a tényekkel, amelyek sorsdöntő hatalommal léptek az életébe. Az erdélyi magyarságnak, hogy életben maradjon, az élet igazságára és ehhez az igazsághoz való engedelmes alkalmazkodásra van szüksége (...) Íme halljuk az expatriáló és a repatriáló vagonok kerekeinek a szomorú csattogását és látjuk azokat az ezreket és ezreket, akik a tényekkel úgy számoltak le, hogy kitértek a tények parancsai elől (...) Mindezek a leszámolási kísérletek az öncsalás és csalódás, a tévedés és tévesztés útjai reánk nézve, akik itt maradtunk, itt vagyunk és itt kell megmaradnunk a törvényes rend tisztelete mellett – örökre magyaroknak.”²

Majd arra vonatkozóan, hogy mi volna a teendő az így felfogott jövőkép gyakorlati megvalósítása érdekében, a következőket írja Makkai:

„Az erdélyi magyarság első és legfontosabb feladata a múlttól alkotott felfogásának olyan revíziója, amely kizárja az életellenes előítéleteket s az önvédelemnek és az önállításnak az egészséges formáját teremti meg (...)”³.

Ehhez pedig nem kevesebb látszott elengedhetetlennek, mint

„a nemzeti lélek és múlt kritikai szemlélete; világnézetek és magyarázatok helyett a tények ismerete és felhasználása; erkölcsi frázisok helyett az élet kérdéseivel szemben a gyakorlati állásfoglalás”⁴.

Hogy ehhez a fölöttébb gyakorlatiasnak látszó program-nyilatkozathoz képest mi következett, tudjuk. Makkai Sándor kitelepedésének gesztusa tényszerűen, az azt motiváló *Nem lehet* állásfoglalása pedig tételesen is annak bizonyítékaként fogható fel, hogy a fenti fogalmakban elgondolt öntudati és a közösségi célokra vonatkozó revízió járhatatlan út volt – itt és akkor – az erdélyi magyarság számára. A dolog kisebbségtörténeti jelentősége ebben talán ki is merülne, ha az azóta eltelt bő fél évszázad tapasztalatai nem arról tanúskodnának, hogy újra és újra vissza kell térnünk az önrevízió gondolatához, hiszen annak semmilyen más életképes alternatíváját nem sikerült megtalálnunk mindeddig, mint a kitelepedő vagonok kerekeinek a szomorú zakatolását.

A Krenner Miklóshoz és Makkai Sándorhoz hasonló módon kiszorítottak példái mellett tanulságosak továbbá azoknak az életutaknak a tapasztalatai is, amelyeket egy-egy, a maradás alternatíváját választó erdélyi gondolkodó halmozott fel, és akiknek a kirtartás morális förlénye ellenére a belső elmagányosodás és visszhangtalanság jutott osztályrészül.

² „Magunk revíziója (1931)”, in: Makkai Sándor: *Egyedül*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművés Céh, é. n., 215–216.

³ *I. m.* 217.

⁴ *I. m.* 254.

László Dezső például – az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmának egyik vezéregyénisége, egyike azoknak, akik Erdély hűségében életük végéig megmaradtak – 1935-ben a következőképpen látja a kisebbségi jövőkép fontosabb elemeit:

„Az igazi kisebbségi élet a *vagyok* igével kezdődik, az *ismerekkel* folytatódik és az *akarokon* keresztül a cselekedetben nyilvánul meg. Mihelyt megszabadítottuk magunkat egy régi világ beképzéseitől, komolyan leszámoltunk azzal, hogy kisebbségi sorban élünk, és ez nem folytatása a világháború előtti magyar életnek, hanem a kezdete egy soha ki nem alakult, történelmi analógia nélküli, új magyar életnek, azonnal megindul bennünk az élet kötelező parancsa, ha egyáltalán akarunk élni. Nekünk kisebbségi életet élőknek meg kell teremtenünk egy egészen új létformát, a kisebbségi magyar élet létformáját. Ez pedig pozitív program, és egészében, gyökerében új program.”⁵

Makkai Sándor és László Dezső idemásolt figyelmeztetéseiben viszonylag könnyű felfedezni – az őket elválasztó ideológiai különbségek ellenére – azokat a közös elemeket, amelyek nem csak számos további vizionárius jövőképben bukkannak fel újra és újra az erdélyi magyarság őket követően kibontakozó eszmetörténetében, hanem olyan akcióprogramokban is, mint amilyeneket az *Erdélyi Fiatalok*, a *Hitel*, a Vásárhelyi Találkozó zárónyilatkozata, az 1970-es évek *Korunkja*, az 1980-as évek disszidens mozgalmi (az *Ellenpontok*, a *Limes* és a *Kiáltó Szó*), vagy az 1989-es fordulatot követően a már komoly intézménytörténeti tőkével induló csikszeredai Kommunikációs Antropológiai Munkacsoport vallott magáénak, és amelyek – minden összemérhetetlenségük ellenére – közősek abban a meggyőződésben, hogy a kritikai önismeret – és az ebből következő „Metamorphosis Transylvaniae” – megspórolhatatlan stádiuma a kisebbségi társadalom hatékony megszervezésének. Innen nézve legalábbis megdölgöztató, hogy közel hetven év elteltével újra és újra ugyanazokhoz a kérdésekhöz kell visszatérnünk, és – miközben az élet többnyire a külső erők akarata és érdekei szerint megy előre a maga útján – az egyre fogyó erdélyi magyarság, képviselői révén, időről időre újrafogalmazza a maga számára ugyanazokra a teljesíthetetlennek bizonyuló feladatokra alapozott jövőképét, és visszatérően alkalmatlannak bizonyul arra, hogy eljusson végre a továbblépéshez szükséges energiák mozgósításáig.

Azzal kapcsolatban, hogy a történelem milyen részleteiben képes ismételni önmagát, érdemes néhány további példára utalni röviden. Az egyik Spectator 1927-ben született írásainak állásfoglalása az erdélyi magyarság érdekképviseletét akkoron felvállaló Magyar Párt helyzetével kapcsolatosan, amelyet a „hiányos szervezés és a szűk politikai érzék” a belső demokratizálás eljátszott lehetőségének a válságába juttatott. Spectatornak „fájó szívvel” kell a következőket leírnia 1927 májusában:

„Én a magyar egység elvén maradok meg rendületlenül, viszont már képtelen vagyok hirdetni azt a régi tételmet, hogy két magyar párt tragikus volna Romániában. Nem az egyénekben való súlyos csalódásom miatt, hanem a történeti mulasztások miatt nemcsak lehetőknek, de most már szükségesnek is tartom az új

⁵ „Kisebbségi életünk alapkérdései”, in: László Dezső: *A kisebbségi lét ajándékai*, Kolozsvár, Minerva Könyvek, 1996, 92.

⁶ „Fagyosszentek után”, in: Krenner Miklós (Spectator): *Az erdélyi út*, Székelyudvarhely, Haáz Rezső Kulturális Egyesület, 1995, 145.

magyar pártot. Az indok rövid és kegyetlen valóságon alapszik. Az eddigi magyar párt nem tudta mindenütt és egészben felszívni a demokratikus rétegeket. Ezt a feladatot az új pártnak kell elvégeznie, mert ha nem, akkor ezek az elemek felolvadnak a román pártokban, ahová máris sokan sodródtak. Inkább legyen két magyar párt, mintsem a magyarság egy része román pártokba szóródjék el.”⁶

Tíz évvel később, kevéssel az Országos Magyar Párt feloszlása előtt, Albrecht Dezső, a *Hitel* egyik vezető ideológusa a következőket írta, összegezvén mintegy a rövid életű román demokrácia keretei között kibontakoztatott magyar politizálás lényegét:

„a magyar közélet (...) nem társadalmat, hanem szónoki iskolát szervezett, (...) egy [olyan] politikai rendet alakított ki, amely féltékenyen őrizte a maga befolyását és szigorúan elhatárolta létét a nemzet többi életmegnyilvánulásától. A nemzetpolitika fogalma politizálássá szűkült, a kulturális, gazdasági, társadalmi és közjogi politika harmonikus együttműködéséből folyó nemzetpolitika egysege nem tudott kifejlődni a közjogi politika egyeduralma miatt, mely magát a nemzet többi életmegnyilvánulásai fölé, hihetetlen magasba helyezte. (...) a legjobb szándékú vezetőink is elzárkóznak minden újítástól, mely az élet szabad levegőjét hozná, mert ösztönös meggyőződésük szerint egyedül ez a réteg hordozza magában a politikai tudás és vezetés képességét, s félnek attól, hogy ha ettől a szellemiségtől akár fiatalsága, akár társadalmi helyzete folytán idegen kezekbe kerülne a politikai élet irányítása, ez a nemzet romlását vonná maga után.”⁷

Ha eltekintünk attól, hogy a fogalmak egy része értelemszerűen más jelentéssel bírt az akkori időkben, az idézett sorokról akár azt is feltételezhetnénk, hogy napjaink valamely korszerűtlenebbül fogalmazó újságírójának a tolla alól kerültek ki. Ami – akárhonnán is nézzük – nem kevesebbet jelenthet, mint hogy a romániai magyarság tulajdon közösségén belül visszatérően alkalmatlannak bizonyul a demokrácia intézményeinek a kiépítésére és azok működtetésére.

Mutatis mutandis, a történelmi analógia egy további érdekes példáját kínálja a Vásárhelyi Találkozó és a Tökés László által 2003. március 14-én Kolozsvárra összehívott Márciusi Fórum közötti párhuzam. Mindkettőt a helyreállítandó egység és a helyesnek tételezett jövőképhez való visszatérés gondolata hívta létre, válaszként a politikai szellem kizárólagos egyeduralmára. A Tökés László által kijelölt kezdeményező bizottság feladata lenne létre hívni az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanácsot, amely az Erdélyi Magyar Nemzeti Közösség Önkormányzatának lenne vezető szerve, és mint ilyen „gyakorolná az autonómiát”. Az RMDSZ-ből kiszorult püspök szerint a romániai magyarság egysége oly módon lehetne a legrövidebb úton helyreállítható, ha az RMDSZ keresné és megtalálná a helyét az Erdélyi Magyar Nemzeti Közösség Önkormányzatának a keretei között, alávetve magát mintegy annak vezetőinek. A kezdeményezés a Vásárhelyi Találkozó által „nyomatékkal igényelt” Magyar Szövetséggel állítható érdekes párhuzamba, amely

⁷ Albrecht Dezső: „A második kör”, in: Záhony Éva (szerk.): *Hitel. Kolozsvár 1935–1944*, Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1991, I. kötet, 79.

⁸ Dániel Antal: „Egy évvel a Vásárhelyi Találkozó után”, in: Záhony Éva (szerk.): *I. m.* 117.

⁹ Mikó Imre: *Huszonkét év*, Budapest: A „Studium” Kiadása, 1941, 192.

„a nemzeti önvédelem átfogó keretét”⁸ kívánta adni, a romániai magyarságnak az egység gondolata által áthatott minden intézménye fölött kiépülő „népszervezeti eszményként”⁹. Érdemes itt megjegyezni, hogy a már idézett Albrecht Dezső úgy látta, hogy a Magyar Szövetség

„erkölcsi *princípium*, amely a szervezeti formától függetlenül a létező intézmények magatartásában és együttműködési technikájában kell, hogy megnyilvánuljon. Keressük, kutatjuk és várjuk – írja továbbá – azokat a vezetőket, akik felismerve a pillanat parancsoló szükségszerűségét, le tudják vezetni elfogultságukat, el tudják feledni a harc közben adott és kapott bántásokat, és azzal a zárandoki komolysággal és alázatossággal, amelyet a nemzet szolgálata követel, alkotó munkára fogják össze intézményeinket. Viszont keressük, kutatjuk és építjük azt a közszellemet, amely elég független és önálló lesz ahhoz, hogy az együttműködéstől húzódo vezetőinket együttműködésre kényszerítse vagy másokkal helyettesítse. Nincs testvérharcra elfecsérelhető további húsz évünk.”¹⁰

Megint csak kísértetiesen aktuális sorok ezek, hiszen a 2003-as kolozsvári Márciusi Fórum által kezdeményezett tekintetében is alapvető kérdés, hogy az erdélyi magyarság vezetői, illetve a romániai magyar közgondolkodás egésze részéről lehet-e remélni mindazt, amire képtelennek bizonyult közel hét évtizeddel korábban egy hasonlóképpen döntő pillanatban. Albrecht Dezső egyébként kevéssel később a következő, mának is üzenő diagnózist állítja ki korának uralkodó (értelmezése szerint az Országos Magyar Párt által uralt) kisebbségpolitikai felfogásáról:

„nem tudhatjuk ugyan, hogy mi lett volna a Magyar Szövetségből, ha működését megengedik”, de az valószínűnek látszik, hogy a nemzetpolitika helyes értelmezéséhez arra lett volna szükség, hogy „a kulturális és gazdasági szervezetek függetlenítődnék a politikai párttól, illetve mint már egyenrangú felek jelentkeznek és egy magasabb nemzetpolitikai elgondolástól feltételezett együttműködésük adja a nemzeti élet egészét”¹¹.

A párhuzamok egy további példáját László Dezső azzal kapcsolatos drámai felismerése kínálja, hogy az általa meghirdetett kisebbségi jövőképnek igen komoly kihívással, sőt, riválissal kell számolnia. 1939-ben, alig négy évvel a tőle korábban idézettek megfogalmazása után a következőket kénytelen papírra vetni:

„A mai magyar élet szörnyű tragédiája, hogy a nemzet életét alkotó legértékesebb erők egyetlen közösen elfogadott indítóerő hiányában egymás ellen fordulnak, egymást kölcsönösen lefékezik (...) Kisebbségi népközösségünk utóbbi időben bekövetkezett tájékozatlanságának egyik okát abban kell keresnünk, hogy az új nemzeti irány [az új, *totális és integrális nemzeti gondolat* – S. L.] je-

¹⁰ Albrecht Dezső: „Magyar Szövetség”, in: Záhony Éva (szerk.): *I. m.* 120. Kiemelés az eredetiben.

¹¹ Albrecht Dezső: „A második kör”, in: Záhony Éva (szerk.): *I. m.* 79.

¹² „Új erdélyi tájékozódás”, in: László Dezső: *I. m.* 139–140.

lentőségével és a mi hozzá való viszonyunkkal még nem mertünk őszintén és nyíltan szembenézni. Kisebbségi szellemi birtokállományunk legegységesebb értéke: az erdélyiség vagy erdélyi gondolat főleg ennek az új nemzeti gondolatnak az oldaláról kerül a legsúlyosabb vád alá. Az utóbbi időben már nyíltan is kimondatik, hogy az erdélyi gondolat annyira liberális és humanista elképzelés, hogy merőben alkalmatlan a nemzeti értékek védelmére, s így öntudatos képviselője a nemzeti gondollal való nyílt szembenállást jelenti.”¹²

Az „új, totális és integrális nemzeti gondolat” *ma* természetesen a kulturális értelemben vett magyar nemzet határok fölötti egymásra találását jelenti, a helyzet egyébként fél évszázad távlatából ebben, a leszakadt nemzetrészek és az anyaország tisztázatlan viszonyának a vonatkozásában is változatlan.

Az analógiák sorát kellő történelmi tájékozottság birtokában bizonyára folytathatnánk. Megítélésem szerint ennyi is elég annak megállapításához, hogy a kisebbségi jövőképek kérdésében nem volna hiábavaló fáradozás elkészíteni egy tanulmányt arról, hogy miként alakultak az erdélyi magyarság jövőképpel kapcsolatos elgondolásai 1920-tól erre fele, melyek voltak azok a több-kevesebb részletességgel kidolgozott közösségi programok, amelyek ideig-óráig távlatot kínáltak a közösség nevében közszerepet vállalók számára, mi valósult meg ezekből, és min múltott sikertelenségük.

Egy kellő alapossággal elkészített hasonló munka minden valószínűség szerint értékes támpontokat kínálhatna annak kiderítésére, hogy a történelem fölöttünk (a megkérdezőnk nélkül) átlépő rendelkezésein túl melyek voltak azok az általunk, vezetőink révén meghozott vagy elmulasztott döntések, amelyek a vizionárius vagy több-kevesebb szakszerűséggel kidolgozott jövőképek kudarcáért felelőssé tehetőek. Amelyektől számon kérhető megannyi elkötelezett kisebbségi gondolkodónk visszhangtalansága és fokozatos kiszorulása a közéletből vagy eltávvozása Erdély tájairól.

2. A kisebbségi közgondolkodás jelenkori beidegződöttségei

A fentiekben kutatási célként megfogalmazott kisebbségi „jövőkép-történeti” tanulmány birtokában bizonyára sokkal kevésbé kockázatos, nagyobb tárgyyszerűséggel elvégezhető feladat lenne az, amire az alábbiakban tesztek kísérletet: egy probléma-katalógus összeállítására arról, hogy milyen adottságok, beidegződöttségek nehezítik napjainkban egy, az elérhetőség több esélyét magába építő kisebbségi jövőkép kialakítását és széles körű fölvalallását az erdélyi magyarság körében.

A teljesség igénye nélkül, a problémákat négy nagyobb kérdéskör alá vélem besorolhatóknak: (2.1.) a szakszerűtlenség egyeduralma a nyilvános beszédben; (2.2) a közélet tematizálatlansága; (2.3.) a közéleti szerepvállalás és politikai programok elszámoltatásának a hiányzó gyakorlata; (2.4.) a konszenzus-képzés hagyományának és intézményeinek a hiánya. Mind a négy kérdéskör alá több probléma sorolható, amelyek többsége külön-külön is terjedelmesebb elemzést érdemelne, a soron következőkben ezeknek csak a jelzészzerű rövid körülírására vállalkozhatom.

2.1. A szakszerűtlenség egyeduralma a nyilvános beszédben

Ennek a széles körben előforduló jelenségnek az a legáltalánosabb következménye, hogy a romániai magyar nyilvánosság fórumain szinte bármit lehet állítani indoklás, megfelelő

alátámasztás vagy a forrás megjelölése nélkül, anélkül, hogy ez a formális vagy informális szankciók bármilyen következményét vonná maga után. (A hasonló helyzetekben felhozható, kontextusaikból kiragadott példák minden ódiumát vállalva, egyetlen kijelentéssel illusztrálnám csupán a fenti megállapítást: „Az erdélyi magyarság számára oly borzalmas XX. században két világháború és ötven év kommunizmus, amelyből huszonöt év Ceaușescu-diktatúra, együttvéve nem okozott akkora veszteséget, mint ez a tíz esztendő, amely alatt az erdélyi magyarságot egyetlen csoport és ugyanaz a személy vezette [Markó Béla, akit a nyilatkozó a fehérorosz Lukasenkóhoz hasonlít, azon az alapon, hogy egyedül neki adatott meg Markó Bélán kívül, hogy „tíz éven keresztül háboríthatatlanul irányíthassa országát, pártját vagy nemzeti közösségét” – S. L.]”¹³)

A kérdésnek egy másik vonatkozása az esszéizáló-moralizáló beszédmód túltengése olyan diskurzusok esetében, amelyek összefüggésében a közpolitikai nyelvezetnek és látásmódnak kellene meghatározónak lennie. Ez a romániai magyar közgondolkodásnak azzal a régebbi örökségével függ össze, hogy – megfelelő intézmények hiányában – az erdélyi magyarság eddigi történelme során többnyire az irodalom és zszurnalisztika eszközeivel dolgozta fel saját közügyeit, nélkülözvén a jelenségek elemzéséhez elengedhetetlen olyan információkat-statisztikákat, amelyeket az állammal rendelkező közösségek esetében szakosodott intézmények termelnek folyamatosan az élet különböző aspektusaira vonatkozóan. Ha a közpolitika egyik lehetséges definíciójából indulunk ki, mely szerint „a közpolitika nem egyéb, mint olyan problémák létrehozása/generálása, amelyekre van megoldás” (Aaron Wildawsky)¹⁴, akkor érthetővé válik, hogy a romániai magyar közbeszédben miért találkozhatni annyi olyan problémával, amelyre vagy nincs megoldás, vagy közel sem világos, hogy melyik lenne a hozzá elvezető út.

A kérdéssel függ össze az is, hogy a közgondolkodás nem igényli a közösségi önismertetet és jövőképeket jobban, szakszerűbben megalapozó kutatásokat, illetve, ha valami szerencse folytán azok mégis létrejönnek, eredményeik, megállapításaik fölött nagyvonalúan eltekint.

Mindez összevetve azt eredményezi, amit Szilágyi N. Sándor az „álmogépezet” működéséként nevezett meg egy alkalommal:¹⁵ az egymással szemben elnéző illetékeségek bonyolult szövevényét, amely látszólag kikezdetetlen koherenciával tartja a nyilvánosság napirendjén az olyan elszámoltathatatlan ígéreteket, mint a „közjogilag szavatolt önkormányzati rendszer”, illetve „a magyar nemzeti közösség önkormányzata”, amely „a szabad identitás elvét érvényesítő regisztráción alapuló választási névjegyzékek és az ennek alapján megtartott általános, titkos és közvetlen választás útján jön létre”, és „amelynek szabályosságát külön törvény alapján az állam szavatolja”¹⁶ vagy „a belső önrendel-

¹³ Makkay József: „A Magyarok Világszövetsége hú marad eredeti céljaihoz. Beszélgetés Patrubány Miklóssal, az MVSZ elnökével”, *Szabadság*, 2003. január 29.

¹⁴ Iris Geva-May–Aaron Wildawsky: *An Operational Approach to Policy Analysis: The Craft*, Boston–Dordrecht–London: Kluwer Academic Publishers, 1997.

¹⁵ Szilágyi N. Sándor: „Emlékeztető az RMDSZ belső választásainak ügyében”, *Krónika*, 2002. október 19–20.

¹⁶ *Programmódosító javaslatok*, 7. RMDSZ Kongresszus, Szatmárnémeti, 2003. január 31–február 2.

¹⁷ Totó T. Tibor: *Közösségi érdekképviselőink reformja. A polgári alternatíva*, kézirat, EK levelezési lista

kezés vezérelvén alapuló közösségi autonómiák intézményrendszere”¹⁷, illetve a határok fölött újraegyesülő magyar nemzet délibábos víziója.

2.2. A közélet tematizálatlansága

A közélet tematizálatlanságán azt értem, hogy eleve megválaszoltnak tekintett, nyilvános viták keretében napirendre nem tűzött és elemzés tárgyává nem tett kérdések uralják az erdélyi magyarság helyzetével és jövőre vonatkozó kilátásaival foglalkozó közgondolkodást.

Konzekvenciáikban végiggondolatlan illúziók és előítéletek terhelik a közbeszédet olyan kérdések vonatkozásában például, mint:

- *Trianon* (amellyel kapcsolatban egyfelől az MVSZ elnöke gond nélkül kijelentheti, hogy „a magyar nemzet azon közösségei, amelyek a magyarok Világszövetségéhez tartozónak vallják magukat, felszámolták Trianon örökségét”,¹⁸ másfelől hivatkozni lehet rá olyan visszaéléses gondolatmenetekben, mint amelyet Borbély Zsolt Attila alkalmaz egy helyen, „önként vállalt tudati Trianon”-nak nevezvén azt a szemléletet, amely vitatja a „fenyőfát, borvizet és nagybajszú székely bácsit” nézni hazalátogatók jogát ahhoz, hogy nyilatkozzanak az erdélyi magyar politika érdemi kérdéseiről¹⁹);²⁰
- az *erdélyi magyar identitás* megnyugtatóan fel nem dolgozott, tudományos igényességgel nem vizsgált kérdései, amelyeket ideologikus elfogultság sajátít ki mindegyre, hol a kulturális értelemben vett magyar nemzet, hol a „romániaiság”, hol a konzekvenciáiban végig nem gondolt – újabban a regionalizmus korszerű nyelvezetét is olykor igénybe vevő – ködös transzilvanizmus szempontjai szerint;
- az *erdélyi magyarság és a román állam közötti viszony* kérdése (amelyről olyan mondatokat olvashatni helyel-közzel, mint hogy „az elnyomott nemzeti közösség és a közösséget felszámolni igyekvő elnyomó többségi hatalom között a nemzeti közösség létszükségletei terén feloldhatatlan ellentét van”,²¹ vagy hogy „a román politikum egésze áll szemben a magyarság megmaradni s gyarapodni akaró részével”,²² illetve „sikerülhetett volna-e megszabadulni a román állam tudati, lelki roncsoló hatásától, hogy végre sorsunkat a magunk kezébe vegyük”²³);
- a *magyar államhoz fűződő viszony kérdése* (amellyel kapcsolatban a státus-törvénynyel kapcsolatos, megnyugtató módon mindmáig lezáratlan viták, újabban pedig a kettős állampolgárságra vonatkozóan bejelentett igények hoztak a felszínre megannyi végiggondolatlan eszmefuttatást);

¹⁸ Makkay József: *I. m.*

¹⁹ Borbély Zsolt Attila: „Összmagyar szemlélet vagy lelki Trianon”, *HUNSOR Hírfutár*; 2002. szeptember 26.

²⁰ Az ezzel kapcsolatos visszaéléses gondolkodás fonák következményeit figyelemre méltóan exponálja Horváth Andor: „A nosztalgia visszája” c. írása az *Erdélyi Riport* II. évf. 4. számában, 24–25.

²¹ nn: „Magyar alternatíva Erdélyben”, *HUNSOR Hírfutár*; 2003. január 15, 17, 19.

²² Borbély Zsolt Attila: *I. m.*

²³ Borbély Zsolt Attila: „Vészfék”, *HUNSOR Hírfutár*; 2002. október 21.

²⁴ nn: „Magyar alternatíva Erdélyben”, *HUNSOR Hírfutár*; 2003. január 15, 17, 19.

- az *együttélés kérdése*, amelyet a romániai magyar közgondolkodás úgy mellőz következetesen, mintha meg lehetne úszni annak következményeit, és a romániai magyarság jövőre vonatkozó elképzeléseinek a megvalósítása során ki lehetne térni az együttélés politikai intézményeinek a kölcsönös elfogadása elől;
- az *önrendelkezés és a különböző autonómia-formák kérdése* (amelyekről többek között azt lehet állítani, hogy „a magyar politikai akarat kérdése” lett volna „elfogadni a közösségi önrendelkezési akaratának jogilag kodifikált konkrét formáját, az autonómia-státútumokat”²⁴);
- a *belső demokrácia kérdése*, intézményei kiépítésének mikéntje (amellyel kapcsolatban az RMDSZ Operatív Tanácsa kijelentheti: „Az RMDSZ egyik legnagyobb értéke a belső demokrácia, a tisztességes eszmék egymás mellett élése, a tolerancia, a sokszínűség. Tőkés László intoleranciája, elvakultsága, rövidlátása ma már ezt a belső demokráciát veszélyezteti, hiszen ha valamely testület nem úgy dönt, ahogy ő akarja, akkor mindent megtesz e döntés megszüntetéséért, beleértve a magyar érdekvédelmi szervezetünk elleni bukaresti bírósági eljárást is.”²⁵);
- a *romániai magyar civil társadalom* mibenlétének és feladatköreinek a kérdése.²⁶

2.3. A közéleti szerepvállalás és politikai programok elszámoltatásának a hiányzó gyakorlata

A közéleti szerepvállalás és politikai programok elszámoltatásának a hiányzó gyakorlata azt eredményezi véleményem szerint, hogy nem nyílik lehetőség a kisebbség-politikai teljesítmény nyilvános elbírálására, az eredmények kiértékelésére, és – ennek alapján – a jövőképek időszakos kiigazítására az alakuló körülményeknek, az újabb és újabb fejleményeknek vagy a változó elvárásoknak megfelelően.

A politikai programok elszámoltathatóságának a hiány-gyakorlata azt is eredményezi, hogy különösebb gond nélkül fér meg egymás mellett a romániai magyar nyilvánosságban az RMDSZ jelenlegi csúcavezetésének a sikerpropagandája, azzal a megállapítással, hogy „a román politikai célok elérésében a romániai politikai pártok közül az RMDSZ bizonyult a leghatékonyabbnak”, illetve hogy „az RMDSZ (...) a román politikai akarat képviselője a magyar közösség körében”.²⁷

A kisebbségpolitikai „audit” (vagy még inkább: az auditálás elvégzésére illetékesnek tekintett autoritások) hiányának a számlájára írható az is, hogy a kétségbevonhatatlannak számító eredmények elvitathatókká és elhallgathatókká, a jogos kritikák pedig ignorálhatókká válnak, huzamosan fenntartva a zavarodottság és a kollektív sikertelenség érzését az erdélyi magyarság körében, folyamatosan újratermelve azt a látszatot, hogy „nemcsak az eszközök kérdésében, hanem a célok tekintetében is mély szakadék húzódik az emancipációs és szverilis szemléletmód, az önrendelkezés hívei és a kollaboráció művelői között”.²⁸

²⁵ Idézi Borbély Zsolt Attila: „Vészfék”, *HUNSOR Hírfutár*, 2002. október 21.

²⁶ Ez utóbbi problémának a napirendre tűzésére történt ugyan kísérlet a *Krónika* c. napilapban, Somai József és Bodó Barna kezdeményezése nyomán, amely annak alapján könyvelhető el beszédes példaként a felhozottakra, hogy szinte teljességgel visszhangtalan maradt, illetve belefulladt az RMDSZ hivatalos civil-politikáját képviselők által hangoztatott álláspontba.

²⁷ nn: „Magyar alternatíva Erdélyben”, *HUNSOR Hírfutár*, 2003. január 15, 17, 19.

²⁸ *Ibid.*

Ezzel a kérdéssel rokoníthatónak látom azt a jelenséget is, hogy egyre határozottabban jelentkezik a romániai közbeszédben a radikális alternatívák fölállhatóságának a gondolata. Csoóri Sándor Markó Bélához címzett nyílt levelének egyik felvetésére reagálva György Attila a következő, azóta több helyen idézett kijelentést tette például:

„Mindent összevetve, végső következtetésként: a túlélni, megmaradni és gyarapodni szándékozó erdélyi magyarságnak alig marad más út, mint minden kockázatával együtt kipróbálni a kipróbálatlan, másik utat: egy új, következetesebb és tisztességesebb politikai érdekképviselet kialakítását, vagy akár a román politikai élet bojkottálását, a polgári engedetlenség és a külkapcsolatok előtérbe helyezésével.”²⁹ Ugyanarra a javaslatra reagálva Borbély Zsolt Attila írja a következőket: „ez [a Csoóri Sándor által javasolt] út jelent nyugati lobbyszást, jelent tudatos belső önépítkezést, gazdasági térhódítást, kulturális gyarapodást és mindemellett, ha a parlamenti munka értelmetlen, akkor a parlament elhagyását”³⁰

majd ugyanő egy másik helyen:

„Mert a kisebbségpolitikai kérdés biztonságpolitikai kérdés is. Ha mi nem azt üzenjük a NATO-nak, hogy a térség stabilitásának egyetlen záloga van, az erdélyi magyar autonómia, hanem azt, hogy Románia modellértékűen megoldotta a kisebbségi kérdést, akkor nem számíthatunk semmi jóra a közeljövőben.”³¹

Egy 2003. január 24-én kelt, aláírás nélküli, *Erdélyi magyar értelmiségiek felhívása* című dokumentumban, amelyet különböző internetes hírlevelek segítségével terjesztettek kezdeményezői, a következőket olvashatni:

„Süllyedő nemzet lettünk! Szemünk elől veszítjük nemzeti céljainkat, nem tudjuk képviselni közösségünket. (...) A végzetes megosztódás, az egymás elleni torzsalkodások is felőrlik erőnket, gyengítik sorainkat. Vannak, akik idegen érdekek szolgálatába szegődnek. Mások a minden értelmetlen, minden hiábavaló letargiájába zuhannak. (...) S így süllyedünk, így adjuk fel végvárainkat, s így sodródik végveszélybe nemzetünk. (...) Felhívjuk népünket, egyházainkat, érdekvédő szervezetünket (...), hogy közös erővel harcoljunk érdekeink, jogaink érvényesítéséért. Szinte egyetlen nép vagyunk Európában, amely nem él az önrendelkezés jogával, sőt: cselekvési gyakorlatából is kiiktatta az érte való harcot, küzdelmet. (...) Következtesen felszínen kellene tartani, harcolni kellene érte. Nem fegyverrel, de parlamentáris úton, a törvény és a nemzetközi jogrend biztosította eszközökkel. Legyen hát közös akaratunk: harc az önrendelkezésért! (...) Hogy otthont kaphassunk a hazában!”

²⁹ Idézi többek között Borbély Zsolt Attila: „Vészfék”, *HUNSOR Hírfutár*, 2002. október 21.

³⁰ Borbély Zsolt Attila: „Összmagyar szemlélet vagy lelki Trianon”, *HUNSOR Hírfutár*, 2002. szeptember 26.

³¹ Borbély Zsolt Attila: „Vészfék”, *HUNSOR Hírfutár*, 2002. október 21.

³² Fodor Sándor: „Veszélyt érzek...”, *Szabadság*, 2003. február 26.

Valószínűnek tartom, hogy a hasonló vagy a hétköznapi szóbeszéd szintjén ennél még radikálisabb változatokban is előforduló nekibuzdulásokra írta válaszként Fodor Sándor a következőket:

„Én tisztelettel fejet hajtanék azok emlékezete előtt, akik életüket áldozták-áldozták azért, hogy a romániai magyarság státusa a finnországi svédokéhoz, a belgiumi németekéhoz, az olaszországi (dél-tiroli) osztrákokéhoz, a spanyolországi gallegókéhoz vagy katalánokéhoz váljék hasonlónak. Ám ne kívánják, hogy tiszteljem azokat, akik lehetőleg másokat kívánnának ‘hósi halottá’ előléptetni, hogy a világ jobban figyeljen ránk.”³²

2. 4. *A konszenzus-képzés hagyományának és intézményeinek a hiánya*

A konszenzus-képzés hagyományának és intézményeinek a hiánya, amelyet egyesek „magyar átok”-ként is emlegetnek, nemcsak a romániai magyar belügyek tekintetében érvényesíti romboló hatását, hanem a román többséggel és az anyaország jelentősebb politikai szereplőivel kialakított és fenntartott viszonyokra is rányomja a bélyegét.

A messzire nyúló múltnak ez az átkos öröksége az integráló személyiségek és intézmények megjelenését akadályozza, és fenntartja, folyamatosan újratermeli a párhuzamos, egymásra nem reagáló diskurzusok gyakorlatát az erdélyi magyar közgondolkodás viszonylatában is.

Noha a fentiekben fölvezetett kép közel sem teljes és közel sem elég árnyalt, ahhoz elég talán, hogy segítségével fogalmat tudjunk alkotni azokról az adottságokról, amelyek megnehezítik a komolyan vehető és a realizálhatóság szempontjaira valamennyire is tekintettel levő erdélyi magyar jövőképek kidolgozását, valamint azt, hogy egy ilyen szerencsésnek számító esetben megszülető víziót a romániai magyarok szélesebb rétegei sajátjukként elfogadjanak. Úgy tűnik, számolni kell azzal, hogy mindaddig, amíg nem kerül egy kellőképpen reprezentatív csoport vagy kezdeményező testület, amelynek sikerül a romániai magyar közélet napirendjére tűznie a felsorolt mulasztások felszámolásának az akciótervét, és amelynek leendő kintartása ahhoz, hogy a terv kivitelezését le is vezényelje, addig el kell fogadnunk, hogy a romániai magyarság közéletének színpadán a rivalizáló politikai akarnokságok színjátéka folyik, a színpalak mögött pedig zajlik az egyelőre nem sok jó kilátással kecsegtető kortárs erdélyi magyar kisebbségtörténet.

Annak illusztrálásaként, hogy egy esetleges kezdeményező testületnek milyen feladatokra kellene vállalkoznia, a soron következőkben néhány olyan kérdést tekintek át, amelyekre nézvést véleményem szerint megspórolhatatlan válaszokat kell kínálnia a fentiekben számba vett hiányosságokat kiküszöbölni próbáló erdélyi magyar jövőképeknek.

3. **Cselekvési irányok és alternatívák a kidolgozásra váró jövőképhez**

A romániai magyar kisebbségi társadalom és azon belül az RMDSZ közelebbi és távolabbi jövőjének latolgatásakor megítélésem szerint két fontos körülményből kell kiindulni: egyrészt abból, hogy a romániai magyarság politikai érdekképviseletét felvállaló szervezet mind a román belpolitikai, mind a román és magyar államok közötti politikai szintéren tekintélyes, bizonyos vonatkozásokban megkerülhetetlen tényezővé küzdött fel magát,

másrészt abból, hogy ezért a teljesítményért nagy árat: a program bizonyos elemei feladásának, a belső, szervezeti demokrácia sérülésének és a választópolgároktól, a kisebbségi társadalomtól mint közösségtől való egyre fokozottabb elszakadásának az árat kellett megfizetnie. Az RMDSZ csúcsvezetése által elkönyvelt politikai sikerek áraként tudható be továbbá, hogy a szervezet az autoriter reflexekről egyre sűrűbben tanúbizonyságot tevő kormánypárt eszközüvé – klientúrájává – válik fokozatosan, olyan kompromisszumokra mutatván hajlandóságot, amelyek a kisebbségi érdekérvényesítés rövid távú céljainak rendelik alá a demokrácia konszolidációjával és a szabadságjogok intézményesítésével kapcsolatos össztársadalmi érdekeket. A csúcsvezetés mulasztásaként róható fel az is, hogy az RMDSZ nem képviselteti magát – súlyának, jelentőségének megfelelő módon – a kisebbségi jogoknak mint az egyetemes emberi jogok sajátos kategóriájának az érvényesítéséért folytatott nemzetközi mozgalomban.

Az ekképpen fölfogott helyzetértékelésből kiindulva, a lehetséges jövőkép-alternatívák kérdéséhez három probléma kapcsán kívánok megjegyzéseket fűzni: (3.1.) a nemzeti integráció, (3.2.) demokratikus akarátvényesítés és a közösségsszervezés, végül pedig (3.3.) a kisebbségi jogharc nemzetközi dimenzióinak a kérdéseire.

3.1. A nemzeti integráció válaszra váró kérdései

A romániai magyarság politikusainak, szellemi vezetőinek a viselkedését és állásfoglalásait jó ideje érzékelhetően befolyásolja az a körülmény, hogy a hazai magyar nyilvánosságban mind ez idáig nem zajlott le a megfelelő színvonalú szakértői vita a nemzeti integráció kérdéseiről. Anélkül, hogy ennek az előbb-utóbb lefolytatandó vitának a kimenetelét próbálnám meg előrevetíteni, szerintem a probléma lehetséges tematizációinak legalább három vonatkozását kell érintenünk: (3.1.1.) a román államhoz való viszonyunk kérdését, (3.1.2.) a magyar államhoz fűződő kapcsolatunkat és (3.1.3.) a kisebbségi társadalom belső, közösségi integrációjának a problémáit. Ezekhez fűzök rövid megjegyzéseket az alábbiakban.

3.1.1. A román államhoz fűződő viszonyunk kérdése³³

Tekintettel arra, hogy a halmozódó tapasztalatok tanúsága szerint felelőtlen illúzió abban a hitben ringatunk magunkat, hogy amennyiben közösségként meg kívánunk maradni a szülőföldünkön, ezt a román állam *akarata ellenében is* el tudjuk érni, halaszthatatlannak látszik mindenekelőtt az erdélyi magyarság román államhoz fűződő viszonyára vonatkozó alternatívák felelős végiggondolása.

Az erre vonatkozó leghatározottabb arcélú elképzelések eddig el az ún. „brassói modell” keretében bontakoztak ki, amely az 1993-ban, Brassóban megtartott RMDSZ-kongresszus határozatainak szellemében politikai közösségként gondolta el a romániai magyarságot, és ilyenként törekedett annak integrálására a román államszerkezetbe.

A „brassói önrendelkezési modell”-ként emlegetett kisebbségpolitikai elgondolás az erdélyi magyarság 1989 utáni történetének korai szakaszára jellemző, az integráció és a

³³ Az erdélyi magyar kisebbségnek a román államhoz fűződő kapcsolatára vonatkozó opciókat a Bakk Miklóssal és Horváth Andorral közösen készített dolgozatunk egyes részeinek a felhasználásával tekintem át. Vö.: Bakk Miklós–Horváth Andor–Salat Levente: „Az RMDSZ 2003-ban – útkeresés integrációs határpontokon”, *Krónika*, 2003. január 25.)

politikai mobilizáció vélt lehetőségeire adott válaszként fogható fel. Ideológiailag olyan kommunitárius – „állam az államban” típusú – kisebbségi társadalomszervezési elgondolást tükrözött, amely egy identitás-ideológiát kiaknázó mozgalom mobilizációs képességeire alapozva az autonómia stratégiájának igényével lépett fel, anélkül azonban, hogy lehetővé tette volna a funkcionális összetevők – a közösségi és a területi dimenziók – szétválasztását. A politikai érdekképviselő tekintetében a területi szervezetek föderációjaként működött, s intézményesítette a politikai platformok működését, azonban – amint ez 1995-től egyre nyilvánvalóbbá vált – hatalmi szerkezetként olyan politikai struktúrát hozott létre, amely rendelkezett a centralizáció tartalékaival is. Hiányosságaként tudható be továbbá, hogy elrejtette az RMDSZ-nek a romániai politikai rendszerbe pártként való – a helyzet adottságaiból fakadóan végső soron elkerülhetetlen – integrálódásának a várható következményeit. Minden bizonnyal ezekkel a fogyatékoságokkal is összefüggésbe hozható, hogy a brassói önrendelkezési modell viszonylag hamar kimerítette a kisebbségpolitikát megújítani képes tartalékait (bár ennek a kérdésnek a későbbiekben további vonatkozásaira is kitérek).

A brassói kommunitárius paradigma kimerülése azzal az elkerülhetetlen belső centralizációval párhuzamosan ment végbe, amely előfeltétele volt annak, hogy az RMDSZ integrálódni tudjon a román pártrendszerbe. A közvetlen politikai cselekvés szintjén ez két párhuzamos, egymást erősítő folyamattal járt együtt: egy diszkurzív átalakulással egyrészt, melynek eredményeképpen az RMDSZ programjának azon elemeit állította az előtérbe, amelyek a román politikai pártok retorikájában körvonalazódó reform-minimumhoz voltak kapcsolhatók,³⁴ másrészt a koalíciós potenciál 1996-tól kezdődő folyamatos növekedésével. Minden feszültség ellenére – melyek abból adódtak, hogy a brassói modell legitimitástermelő működése fokozatosan ellentmondásba került a román pártrendszerbe való betagozás követelményeivel – ennek az integrációnak fontos eredményei is voltak. Egyfelől az, hogy a román politikai szinten hozzájárult az erdélyi magyar elitel (s általában: a magyarsággal) szembeni bizalom kialakulásához és megerősödéséhez, másfelől az, hogy lehetővé tette az RMDSZ-program azon elemeinek a gyakorlatba ültetését, amelyek beilleszthetők voltak az említett reform-minimumba.

A brassói „önrendelkezési modell” kimerülését követően az erdélyi magyarság román államhoz fűződő viszonyát tekintve kisebbségpolitikai stratégiák három, egymást kölcsönösen kizáró változatával lehet számolni: (3.1.1.1.) az önrendelkezési modell újragondolása és körültekintőbb, az adottságokkal inkább számot vető és következetesebb gyakorlatba ültetése; (3.1.1.2.) a román politikai rendszerbe való integrálódás konzekvenciáinak a nyílt, programszerű felvállalása; (3.1.1.3.) a román politikai rendszer megváltoztathatatlan adottságként való kezelésének az elutasítása és az ebből való „kitörés” lehetséges alternatíváinak a végiggondolása. Az RMDSZ jelenlegi politikai gyakorlatára e három alternatíva bizonyos elemeinek folyamatos összekeverése a jellemző, ami már csak azért is tarthatatlan, mert e konzekvenciákat tekintve nagyon különböző irányokba vezető közösségi jövőképek más és más stratégiákat követelnek meg egy önmagát és az elszámoltathatóság követelményét komolyan vevő közképviselőtől.

3.1.1.1. KÖZJOGISÁG HELYETT MORÁLIS INSTANCIÁK

³⁴ Lásd erről Márton János *A romániai magyar társadalom sajátos kérdései az RMDSZ 1996–2002 közötti programjaiban és politikájában* c. kiváló szakdolgozatát.

A brassói kongresszus óta eltelt közel tíz esztendő azt bizonyítja, hogy az önrendelkezési modell kidolgozói és alkalmazásának szorgalmazói nemcsak a román politikai rendszer megszorító körülményeire, de a romániai magyar kisebbségi társadalom állapotára, teljesítőképességére sem voltak tekintettel. A soron következőkben azt próbálom meg röviden áttekinteni, hogy a felhalmozott tapasztalatok alapján mi mindenre lenne szükség ahhoz, hogy egy megfelelően árnyalt és a társadalmi ellenőrzés funkcióit kellőképpen kiegyensúlyozó kisebbségi intézményszerkezet el tudja látni mindazokat a funkciókat, amelyeket a közösségi önrendelkezés brassói elgondolása lett volna hivatott betölteni a romániai magyarság életében.

A brassói modell rehabilitálásának esélyeit latolgató gondolat kísérletnek a helyzet logikája szerint abból a – kritika tárgyává itt és most nem tehető – előfeltevésből kell kiindulnia, hogy az önrendelkezés intézményes megjelenítése és annak eredményes működése kizárólag a közösség akaratán múlik, és ilyenként független mind a román politikai rendszertől, mind a nemzetközi erőter releváns aktorainak a viszonyulásától. Ez a hipotézis a politikatudomány nyelvén nem kevesebbet jelent, mint hogy a romániai magyarság öntörvényű politikai közösségként gondolja el magát – legalábbis a kisebbségi politikai elit rivalizáló diskurzusainak egyike szerint.

Fogadjuk el kiindulásképpen ezt az előfeltevést, és vizsgáljuk meg mi minden következik belőle. A politikai közösség fogalmának megannyi értelmezése fordul elő a modern politológiai szakirodalomban, ám azok többsége a szuverenitás-eszmével van szoros összefüggésben: politikai közösségekként mindenekelőtt a nemzetközi államközösség által elismert államalakulatokat szokták emlegetni. Újabban, az önrendelkezési elv és a szuverenitás-eszme közötti azon feszültségek és ellentmondások elméleti értelmezésére és gyakorlati meghaladására irányuló kísérletekben, amelyekre főként a demokratizálódás útjára lépett többnemzetiségű államok viszonylatában figyelt fel a nemzetközi közvélemény, megjelentek olyan vélemények is, amelyek szerint az etnikulturális szempontból mélyen megosztott társadalmakban számolni kell a rivalizáló politikai közösségek adottságával. Egy ilyen szellemű megközelítés kontextusában³⁵ a politikai közösség fogalma azt feltételezi, hogy az illető státusra aspiráló közösség: (1) rendelkezik a központosított döntéshozatal és végrehajtás olyan intézményeivel, amelyek szavatolni képesek a közösségi célmeghatározás és az erőforrás-elosztás hatékony működését; (2) illetőségének határain belül rendelkezik a politikai autoritással és a legitím erőszak monopóliumával; (3) a politikai identitásnak és lojalitásnak az időszakosan megújuló támogatottságra alapozott letéteményese. A három funkciót instrumentális, koercitív és identitás-megjelenítő funkciókként szokták emlegetni, és amennyiben az illető státusra aspiráló közösség valóban jól működő, teljes értékű politikai közösség, ezek egymást kölcsönösen fenntartják, teljesítőképességük feltételeit folyamatosan újratermelik.

Ha a belső önrendelkezés brassói modelljét ennek a kritériumrendszernek a nézőpontjából próbáljuk egyrészt értelmezni, másrészt továbbgondolni, a következőket állapíthatjuk meg.

- (1) Az instrumentális funkció tekintetében a brassói modell elvileg kellőképpen kiegyensúlyozott, tartalmazván azokat döntéshozói és végrehajtoi testületeket, amelyek a célmeghatározás és a forráselosztás tekintetében voltak illetékesek. Funkciózavarokat az elmúlt évek során többnyire az okozott, hogy a döntéshozói testületek

³⁵ Don MacIver (ed.): *The Politics of Multinational States*, London, MacMillan Press, 1999, 4.

- szerepe fokozatosan leértékelődött, diffúzzá vált, és azoknak egyre több hatáskörét sajátították ki a végrehajtó testületek (az Ügyvezető Elnökség és az Operatív Tanács).
- (2) A koercitív funkció tekintetében már egyértelműbben tetten érhetők a modell hiányosságai: sem a Szövetségi Szabályzattfelügyelő Bizottság, sem a Szövetségi Etikai és Fegyelmi Bizottság nem tudta egyrészt elég következetesen biztosítani a szövetségi csúcsvezetés csoportérdekeitől független döntések meghozatalát, másrészt mindkét testület alkalmatlannak bizonyult az általuk meghozott döntések hatékony és maradéktalan érvényesítésére. Ezek alapján joggal merül fel a kétség az illetően, hogy a brassói modell szerint megszervezett szövetség rendelkezett-e vagy sem tulajdon illetőségi körén belül a politikai autoritás és legitím erőszak monopóliumával.
- (3) Formai szempontok szerint az identitás-megjelenítő funkció elvárásainak elvileg eleget tett a brassói modell szellemében eljáró RMDSZ, hiszen választási teljesítménye az eddigiekben fölöttébb konstans. Egyre több olyan elemző akad azonban, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy – alternatíva és ebből fakadóan a megmérettetés híján – az etnikai szavazás nem tekinthető sem a lojalitás megbízható fokmérőjének, sem a célmeghatározások támogatottságát hitelesen tükröző visszajelző rendszernek.³⁶

A teljes értékű politikai közösség egyes funkcióinak a teljes hiánya, illetve mások fokozatos leépülése is szerepet játszott abban, hogy a szövetség egyre több vonatkozásban politikai pártként kezdett működni, amelynek legitimitása kizárólag a román politikai rendszer viszonylatában tekinthető kellőképpen megalapozottnak.

A fentiek alapján a brassói modell rehabilitálásához két lényeges korrekcióra lenne szükség: egyrészt a legitimitás kisajátításának a megakadályozását lehetővé tevő mechanizmusokra, másrészt a kényszerítő funkció hatékony ellátásának lehetővé tételére. Vegyük sorra! A legitimitás kisajátításának a megakadályozásához mindenekelőtt az lenne elengedhetetlen, hogy testületek hatásköreit leíró szabályzatokat ne módosíthassa a szövetségi csúcsvezetés kénye és kedve szerint. Szükség lenne tehát a Romániai Magyarország Alkotmányára. Ehhez pedig egy Alkotmányozó Nemzeti Tanács összehívásán keresztül vezetne az út, amely rendelkezne saját megválasztásának körülményeiről, a későbbiekben pedig ellátna a végrehajtó testületeket kinevező és elszámoltató Romániai Magyar Kisebbségi Parlament feladatait. A kényszerítő funkció hatékony ellátásának az ambíciója pedig az adott körülmények között nem kevesebbet feltételezne, mint hogy a közösség belső vitás ügyeinek a vonatkozásában mindenkor elégségesnek bizonyuló morális instanciákkal helyettesítsük a közjogi autoritásokat.³⁷

Költőinek is tűnhet, mégsem kerülhetjük meg a kérdést: az elmúlt tizenkét esztendő történései alapján bízhatunk-e abban, hogy a romániai magyar kisebbségi társadalom rendelkezik a fentiekhez szükséges – mindenekelőtt humán erőforrásbeli és nem utolsósorban morális – tartalékokkal? E tekintetben válaszra vár elsősorban az a kérdés, hogy mennyire

³⁶ Bárdi Nándor: *I. m.*

³⁷ A Tökés László által indított per, amely révén a szervezet tiszteletbeli elnöke a román igazságszolgáltatás igénybevételével próbálta kikényszeríteni az RMDSZ csúcsvezetésétől korábban meghozott döntéseinek és alapszabályzatának tiszteletben tartását, beszédes bizonyíték e tekintetben.

³⁸ Bibó István: *Válogatott tanulmányok*, Budapest: Gondolat, 1990, II. kötet, 615.

³⁹ *I. m.* 616.

tekinthető a romániai magyarság érületileg homogén közösségnek abban a bibói értelemben, hogy egységes a „valóság érzékelésén alapuló helyes feladatmegválasztásban és vállalásban”, illetve hogy van benne igény és hajlandóság a „közös vállalkozásokban való részességre”.³⁸ Ehelyett a „közösségi formák szétesésének”³⁹ az élménye a jellemző, annak a mindennapos tapasztalatnak az alapján, hogy a közösség tagjai egyéni érdekeiknek megfelelően integrálódnak a különböző lokális, szomszédsági, szakmai és megannyi más természetű, etnikailag közel sem szegregált hálózatba és szerkezetekbe.

A helyzet súlyosságát az fokozza, hogy ez idő szerint egyedül az RMDSZ csúcsvezetése van abban a helyzetben, hogy kellő legitimitással kezdeményezhetné egy Alkotmányozó Nemzeti Tanács összehívását. Több szempont szerint is eljárhatna ennek érdekében: a korporatív elvet alkalmazva, a kisebbségi társadalom funkcionális alrendszeireiből – a választott képviselői testületek, önkormányzati pozíciók, civil társadalom, kisebbségi nyilvánosság, kulturális intézmények, oktatási és tudástermelő intézmények, egyházak – kiindulva, vagy a teljesítményelv alapján, olyan személyiségeket kérvén fel ennek a történelminek bizvást mondható szerepnek a betöltésére, akik az elmúlt évtized során maradandó érdemeket halmoztak fel a közösségszervezés terén. Hogy nem teszi, illetve amennyiben nem teszi, az annak bizonyítékaként is felfogható, hogy ez a stratégiai alternatíva nem eyegettethető össze érdekeivel.

3.1.1.2. A HATALOMMEGOSZTÁS ELVEI ÉS GYAKORLATA

A román politikai rendszerbe való *de facto* integrálódást a „pártszerű” működés közel-múltra jellemző gyakorlatával lényegében már felvállalta az RMDSZ: bizonyos szempontból látványos eredmények elérését lehetővé tevő módon integrálódott a román pártrendszerbe.⁴⁰

Az RMDSZ 2000-re kialakult koalíciós potenciálja (melynek az 1996–2000 közötti kormányzati szerepvállalás, majd a Romániát 2000 novemberétől irányító kormánypárttal megkötött együttműködési egyezmények a fokmérői), az elmúlt két év során több elemzőben is a konszociatív demokrácia romániai kialakulásának a lehetőségét vetette fel.⁴¹ Eszerint a romániai magyarság jövőjére nézve stabilitást és pozitív eredményeket

⁴⁰ Egyes elemzők szerint a Szatmárnémetiben megrendezett VII. RMDSZ-kongresszus által jóváhagyott alapszabály-módosítások ennek az elvek szintjén való tükröződéseként is felfoghatók.

⁴¹ A román publicisztikában először Gabriel Andreescu és Dan Pavel vetette fel e kérdést. Később a *Provincia* hasábjain egy szakmaibb színvonalú vita is folyt erről. Lásd: Molnár Gusztáv: „A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben”. *Provincia*, 2000. október; Bak Miklós: „Az eredettől a kezdetig”. *Provincia*, 2000. november; Gabriel Andreescu: „Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszenzuális demokrácia első szakaszát?” *Provincia*, 2000. november; Szász Alpár Zoltán: „A demokrácia modelljei Romániában – esélyek és realitások”. *Provincia*, 2001. március; Kántor Zoltán: „A konszociáció Erdélyben. Folyamatok és modellek...”. *Provincia*, 2001. április; Gabriel Andreescu: „A Szociáldemokrata Párt és az RMDSZ megállapodása”. *Provincia*, 2002. február.

⁴² Arend Lijphart: *Democrația în societățile plurale*, Polirom, Iași, 2002.

⁴³ Ezt a dilemmát a romániai nyilvánosságban lezajlott, már említett szakmai vitában Szász Alpár Zoltán exponálta a legmarkánsabban. A vita érdekes friss fejleményének számít: Matthijs Bogaards: „The Uneasy Relationship Between Empirical and Norma-

hozó modell lenne egy olyan kormányzási konszenzus, amely az RMDSZ-nek mindenkori kormányzati pozíciókat és néhány, a kisebbségi kultúra megőrzését és reprodukcióját érintő kérdésben (esetleg kölcsönös) vétőjogot jelentene, s ehhez néhány politikai-institúciós garanciát (az arányosság néhány területen való biztosítását rendelné).

A konszociatív modell elitkartell általi kormányzást jelent a mélyen megosztott, politikai szubkultúrákba tagolódott társadalmakban. Célja, hogy stabil demokráciát teremtsen a szegmentált politikai kultúra körülményei között. Elemei: a társadalom legtöbb szegmensét felölelő nagykoalíció (1), az arányosság elvének érvényesülése a választási rendszerben, a közalkalmazottak toborzásában és a közpénzek elosztásában (2), szektorális vagy szegmentális autonómiaformák (3) és a kölcsönös vagy kisebbségi vétőjog (4).⁴²

A kortárs politikatudományban vita folyik arról, hogy a konszociáció Lijphart által kidolgozott modelljének csupán normatív, vagy empirikus relevancia-értéke is van.⁴³ Ennek a messzire vezető és fölöttébb izgalmas elméleti vitának – amelynek részleteire itt és most nem térhetünk ki – két fontos konzekvenciája van a romániai magyarság szempontjából. Az egyik Lijphartnak arra vonatkozó korai, ám mindmáig töretlenül vállalt meggyőződéséből adódik, hogy konszociációs modellnek igenis van közpolitikai relevanciája, amit konkrétan úgy lehetne megfogalmazni, hogy a kulturálisan megosztott társadalmak politikai vezetőit bátorítani kell a konszociációs modell szellemét érvényesítő politikai innovációra. A romániai magyarság nézőpontjából tehát nem az a fő kérdés, hogy Romániában adottak-e a modell alkalmazásához (elméletileg szükségesnek vélt) feltételek, hanem hogy van-e azok elősegítésére, létrehozására irányuló politikai akarat. A másik megfontolandó konzekvencia azzal függ össze, hogy a konszociációs modell ellenzői a Lijphart által bevezetett mindhárom fogalom – konszociációs, konszenzuális és hatalommegosztásos demokrácia – esetében azoknak az engedményeknek a következményeire hívják fel a figyelmet, amelyek a többségi demokrácia hagyományos, Westminster-i modelljétől való eltávolodást eredményezik: az ilyen szellemű állásfoglalások viszonylatában nem nehéz belátni, hogy azokban rendszerint többé-kevésbé nyílt kisebbségellenesség jut kifejeződésre.

A fentiek alapján kisebbségi jövőképek távlatainak tekintetében a következő kérdések merülnek fel: 1. Az RMDSZ megnövekedett koalíciós potenciálja, s a kormányzásban való – egyre folyamatosabbnak és fenntarthatónak tűnő – részvétele elvezethet-e egy romániai konszociatív rendszer kialakulásához; 2. amennyiben van erre esély, hogyan viszonyul ez a stratégia az erdélyi magyarság megmaradás-céljaihoz?

Ahhoz, hogy az RMDSZ hitelesen és hatékonyan képviselhesse az erdélyi magyarságot mint a romániai társadalom egyik, intézményesen is definiált „oszlopát”, több feltételnek kell teljesülnie. Arról, ahogyan a hatalomból való részesedés intézményi (kormányzatechnikai) feltételei – arányosság a közalkalmazotti pozíciók és közpénzek elosztásában, vétőjog – az eddigiekben érvényre jutottak, megállapítható, hogy ezek jelenleg nem az együttműködés szabályai, hanem maguk is eseti alkuk tárgyai és eredményei. Vagyis: az RMDSZ koalíciós potenciálja gyakorlatilag azt a lehetőséget jelenti, hogy az RMDSZ időnként, konkrét és eseti formában – olykor akár zárt ajtók mögötti, a politikai elit egyéni érdekeit kiszolgáló politikai „adok-veszek” formájában – érvényesítheti azokat az elveket, amelyek a működő konszociatív államszerkezetekben magát a rendszert konstituáló elvek.

tive Types in Consociational Theory”, *Journal of Theoretical Politics*, 2000/10, 395–423
módszeres kritika, illetve a rá adott válasz: Arend Lijphart: „Definitions, Evidence, and Policy. A Response to Matthijs Bogaards’ Critique”, *Journal of Theoretical Politics*, 2000/10, 425–431.

A konszociatív berendezkedés esélyeinek az aláaknázásában a román politikai rendszer klientúra-építést lehetővé tevő alkotmányos kétértelműségein túl az RMDSZ felelősségrésze is jelentős: a szövetség koalíciós potenciálja ugyanis a középosztályosodásban lemaradt román társadalom által fenntartott, fejlődését tekintve megkésett „politikai szerkezethez” való igazodást fejezi ki, és ez reménytelenül aláaknázza a konszociatív modell felé vezető utat. Annak következtében, hogy a hatalmi ágak maradéktalan és effektív szétválasztására mind ez idáig nem került sor Romániában, az RMDSZ nem szorítkozhat arra, hogy céljait kizárólag a törvényhozás és a politikai döntések szintjén próbálja elérni: a törvények végrehajtása, a konkrét eredmények felmutatása érdekében rá kell épülnie a román kormánypártok klientúraépítő folyamataira is. Ezzel viszont maga is egy olyan „elitszerkezet” reprodukcióját támogatja a szövetségen belül, amely a romániai magyar politikai elitet hasonlóná teszi a román pártokon belüli „elitszerkezetekhez”.

Azzal a huzamosan fenntartott, az esetiség permanenciájára alapozott kétértelműséggel tehát, amellyel az RMDSZ a politikai diskurzus szintjén folyamatosan újratermeli egyfelől a belső önrendelkezés kollektív illúzióját, másfelől szervezen integrálódik a politikai gyakorlat szintjén a román politikai rendszerbe, kétszeresen is vét a konszociativitás logikája ellen: (1.) nem vállalja fel nyíltan, programatikus következetességgel mindazt, amit ez a modell nyújthatna a romániai magyarságnak, és (2.) elmulasztja kihasználni azokat a politikai alkulehetőségeket, amelyek során a végső konzekvenciáig elmenően számon kérhetné a román politikai vezetéstől mindazt, amit ez a Románia számára az uniós felzárkózás folyamatában szemmel láthatóan előnyös modell következetes alkalmazása feltételezne.

A konszociatív modell romániai alkalmazása az erdélyi magyarság szempontjából nem csupán konjunkturálisan fontos. A magyarság képviselőinek látványosabb és effektívebb integrálódása a román politikai rendszerbe középtávon hangsúlyosan bizalomerősítő hatást fejthet ki, ami hosszú távon lehetővé teheti a román államszerkezet és politikai rendszer olyan mérvű – lényege szerint eurokonform – megreformálását, amely a belső önrendelkezés egyelőre naiv elgondolásának közjogi intézményesítését is eredményezheti akár, és ami elől a román politikai elit egyelőre éppen a „magyar veszélyre” hivatkozva zárkózik el visszatérően.

3.1.1.3. A RENDSZERBŐL VALÓ KITÖRÉS ALTERNATÍVÁJA: A REGIONÁLIS ÚT

Noha a romániai politikai realitások uralkodó trendjei alapján tájékozódó elemzők szerint a reform-minimumra berendezkedett román politikai rendszer a harmadik lehetőség kilátásait tekintve – rövid és középtávon legalábbis – nem sok jóval kecsegtet, az elvek szintjén számolni kell a rendszerből való „kitörés” opciójával is. A válaszra váró kérdés ebben a vonatkozásban az mindenekelőtt, hogy lehetséges-e az erdélyi magyarság közösségként való – tehát az asszimiláció első stádiumát jelentő atomizációt nem feltételező – integrációja *a román állam közjogi szerkezetének átalakítása nélkül*. Amennyiben az így megfogalmazott kérdésre – akár gyakorlati, akár elméleti megfontolások alapján – a nemleges választ tartjuk valószínűbbnek, tisztázásra vár, hogy (1) milyen közjogi – területi felosztást, módosított közigazgatási rendszert vagy kormányzati hatalomgyakorlást érintő – szerkezetváltás tenné lehetővé, hogy az erdélyi magyarság közösségként is „házára leljen” Romániában, és (2) milyen politikai-stratégiai eszközökkel vitelezhető ki nagyobb eséllyel az ehhez igazított kisebbsépolitikai jövőkép.

A „közjogi integrációról” mindeddig két – részleteiben ugyan kevésbé kimunkált, de stratégiai irányként mindenképpen karakteresen képviselt – elgondolás született. Az

egyik a kilencvenes évek első felében megfogalmazott (elsősorban a Csapó József nevéhez kötődő) hármas autonómiakonceptió, a másik az „Erdély devolúciójára” irányuló (a *Provincia-csoport* által megfogalmazott) stratégiai elképzelés. Az előbbit elsősorban az RMDSZ-en belüli ellenzék vállalta fel, a másik az RMDSZ-en kívül fogalmazódott meg, azonban mindkettő jelen van az RMDSZ programjában: a három autonómiaforma rövid tézisondatok formájában, az „erdélyi devolúció” lehetősége pedig azon fejezetbe burkoltan, amely az erdélyi regionális érdekekkel foglalkozik.

Noha a két elgondolás eddigi recepciótörténete nem teljesen azonos, nagy általánosságban elmondható, hogy rövid távon mindkettő kudarca a román politikai elit közös nevezőjeként megnyilvánuló nemzetállami törekvés szilárdságával magyarázható mindegyiknél. A hármas autonómia-konceptió kezdeményezőinek felróható továbbá a koncepció kidolgozatlansága, az, hogy elmulasztották megnyugtató módon tisztázni az elgondolásnak a román közjogi szerkezethez és a létező közigazgatási intézményrendszerhez való illeszthetőségének a kérdéseit, ami tovább növelte a vele szembeni bizalmatlanságot. Nem került sor továbbá annak végig gondolására sem, hogy az autonómia milyen új együttélési formákat eredményez románok és magyarok, többség és kisebbség között, aminek hiányában aligha lehet csodálkozni azon, hogy nem sikerült olyan belpolitikai szövetséget létrehozni a tervezet körül, amely a javaslatot a román államszerkezet általános reformjának részeként próbálta volna meg napirendre tűzni.

Az „Erdély devolúciójaként” megfogalmazott regionális stratégiáról, amely a hármas autonómiakonceptiónál jóval radikálisabb államszerkezeti reformra irányul, *mutatis mutandis* ugyanezek mondhatók el, azzal a lényeges kiegészítéssel, hogy noha a regionális és „transzietnikus” érdekszövetség kialakítása rövid távon plauzibilisebbnek látszik, ennek létrejöttéhez ugyanannak a nemzetállami mentalitásnak a meghaladására lesz végső soron szükség, amelyen az eddigiekben az autonómiára vonatkozó elképzelések is elakadtak.

A fentiekben számba vett stratégiai opciók, bár logikailag kölcsönösen kizárják egymást, eltérő időrendben ugyan, de egyaránt szolgálhatják a közjogi berendezkedés reformját. A rájuk alapozott jövőképek kidolgozóinak arra kell minden valószínűség szerint összpontosítaniuk, hogy a cél eléréséhez szükséges körülmények és erők kialakulását segítsék mindenképp.

3.1.2. Az erdélyi magyarság és az anyaország közötti viszony kérdése

Az erdélyi magyarság jövőképeként koloncoktól való megszabadításához megítélésem szerint az is elengedhetetlen, hogy az elszakadt nemzetrészek és az anyaország viszonyának kérdésében a romániai magyar közgondolkodás leszámoljon bizonyos illúziókkal, amelyeket e viszony természetével kapcsolatosan termel újra és újra.

Megítélésem szerint le kell vonni mindenekelőtt a konzekvenciákat abból a tényből, hogy az anyaországgal fenntartott viszony tekintetében az uralkodó modernizációs minták az utóállamokba szakadt nemzetrészek és köztük az erdélyi magyarság létérdekeivel gyökeresen ellenkező folyamatokat és trendeket eredményeznek. Ezek a modernizációs minták, amelyek a modern értelemben vett nemzeteket kulturális szempontból homogén politikai közösségekként tételezték, illetve hozták létre, és amelyeket a magyarság nagy késéssel, előbb a reformkor idején, majd a kiegyezést követően elkezdett leutánozni, mint tudjuk, drámai következményekkel voltak a magyar államiság történelmére nézvést: annak érdekében, hogy az ország modernizációjára több-kevesebb sikerrel sor kerülhessen, nem kisebb árat kellett megfizetni, mint az etnikailag egyes területek elvesztését.

Ha az anyaország helyzete ennek köszönhetően azóta megnyugtatóan elrendezettnek tekinthető, a leszakadt nemzetrészek ezzel szemben Trianon utáni történelmük során kétszeresen is nehéz helyzetbe kerültek: egyrészt azért, mert az őket átvevő államhatalmak maguk is a nemzeti homogenizáció alternatíváltanságának az előfeltevésére alapozó modernizációs mintákat tekintették követendőnek, másrészt azért, mert maguk is, tulajdon kisebbségi közösségeiken belül, csak a kis-magyarországok illúziójának a fenntartásában láttak esélyt arra, hogy kisebbségbe szorult közösségekként fennmaradjanak. S miközben elítélik azóta is, újra és újra csökönnyösen elzárkóznak azoknak a tényeknek a tudatosításától, amelyek „sorsdöntő hatalomként léptek az életükbe” (Makkai), és amelyek bő nyolcvan esztendeje az „analógiai nélküli”, sajátos, a körülményekhez igazodni tudó magyar egzisztenciának (László Dezső) a megtervezését és megszervezését várják el tőlük, a szellemi értelemben erre az önmegtévesztő felfogásra alapozott erdélyi magyar egzisztencia egyre zsugorodó, már-már egymással is alig érintkező kis világokra tagolódik szét, amelyek között nincs átjárás, amelyekben nincsenek válaszok azokra a kérdésekre, amelyekkel a közösség tagjainak nagyrésze nap mint nap szembe találja magát, és amelyek – mindennek következményeként – egyre szűkebbnek bizonyulnak tagjaik számára.

Első látásra paradoxonnak tűnhet, de az elszakadt nemzetrészek megmaradását lehetővé tevő jövőkép azt követeli meg, hogy a vegyes területek viszonylatában a magyar kultúrnemzet kertes nélkül elismerje, hogy az itt élő kultúrák kölcsönös ignorálásának stratégiájára alapozott háborút mi magyarok elveszítettük, és léteérdeklünk azt kívánja most meg tőlünk, hogy a többséggel fölfedezzük az egymást elismerő, egymásra tekintő kultúrák előnyeit, és azok kamatoztatását belőle, a többségből, az erre alkalmasnak ígérkező európai integrációs folyamatok kontextusában mindannyiunk előnyére kikényszerítsük.

A vizsgált viszony tekintetében az is elkerülhetetlennek látszik, hogy a romániai magyarság ne két, tőle független centrum (Budapest és Bukarest) provinciájaként alakítsa a függőség feltételeit folyamatosan újratermelő jövőképét, hanem megpróbálja önmaga számára centrumként elgondolni maga-magát. A Huncik Péter által „infantilizáló”⁴⁴ aposztrofált viszonyrendszerből a Borbély Imre és Szarka László által elgondolt „szerződéses nemzet”⁴⁵ fogalma jelentheti a kiutat.

A nemzeti integrációval összefüggő kérdések végiggondolatlanságának következményei a magyar kedvezménytörvénnyel kapcsolatos hazai (romániai) állásfoglalásokban és vitákban is megmutakoztak. Ezzel kapcsolatban a válaszra váró legfontosabb kérdés az, amit Bárdi Nándor a következőképpen fogalmazott meg: „hogyan lehet [a] külmagyar világot egyes személyein keresztül jogilag csoportként megragadni, azaz hogyan lehet a magyar–magyar viszony személyi körét intézményesíteni?”⁴⁶

⁴⁴ Huncik Péter: *Etnikai immundeficit szindróma*, kézirat, 2003.

⁴⁵ Borbély Imre: „Szerződéses magyar nemzet, szerződéses magyar nemzetszerkezet”, in: Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2001*, Temesvár–Kolozsvár, Szórvány Alapítvány–Polis, 2001, illetve Szarka László: „Szerződéses nemzet”, in: Kántor Zoltán (szerk.): *A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*, Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.

⁴⁶ Bárdi Nándor: *I. m.*

⁴⁷ Ez a megállapítás talán annak ellenére megállja a helyét, hogy a magyar állam ez idő szerint való képviselői nincsenek mindig a helyzet magaslatán, amikor a törvény kisebbségpolitikai jelentőségével kapcsolatosan kell érvelniük a különböző európai fóru-

Noha a magyar parlament elsöprő többsége által megszavazott törvény szimbolikus jelentőségét bizonyára hiba volna alábecsülni, annak következményei, kihatása a nemzeti integrációra egyelőre kiszámíthatatlanok. Az utókor a törvény kezdeményezőinek marandó érdeméért fogja számon tartani minden bizonnyal azt a körülményt, hogy – Trianon óta először – úgy sikerült a leszakadt magyar nemzetrészek megnyugtató módon mindmáig rendezetlen helyzetének a kérdését az európai politika napirendjére tűzniük, hogy az nem vonta maga után az anyaország egybehangzó megbélyegzését és elszigetelődését a nemzetközi államközösségen belül.⁴⁷ Az azonban már kevésbé vehető bizonyosságra, hogy a törvény alkalmazásának a várható következményeit illetően az előterjesztőknek lesz igazuk, akik a magyarság-tudat felértékelődését várják az utódállamok magyarsága számára alanyi jogon biztosított kedvezményektől, vagy azoknak, akik a kisebbségi közösségek további atomizálódására, szülőföldjükön való boldogulásukhoz fűzött reményeiknek a fokozatos feladására számítanak a státustörvény alkalmazásra kerülteként a következőkben.

Az RMDSZ nincs könnyű helyzetben ezzel a dilemmával kapcsolatosan. Minekutána fenntartások nélkül támogatta a státustörvény Románia magyar nemzetiségű polgáira vonatkozó alkalmazásának a lehetővé tételét, és több-kevesebb sikerrel bábáskodik azoknak a román–magyar kormányközi egyezményeknek a létrehozatalában, amelyek elismerik a romániai magyarság és az anyanemzet közötti jogi természetű kapcsolatok legitimitását, a törvény alkalmazásra kerülését követően, amennyiben tartja magát tulajdon *raison d'être*-jéhez, arra kell figyelmeztetnie, hogy a kedvezménytörvény valóban a romániai magyarság identitásának a szülőföldön való felértékelődését szolgálja-e, és hogy nem degradálódik-e fokozatosan az elcsatolt területek kiürítésének rafinált eszközévé. Ezzel kapcsolatban nem kerülheti el az illetékesek figyelmét, hogy az alanyi jogon biztosított kedvezmények koncepciójában magában is nemzetállami logika munkál, és hogy a törvény szellemében megnyilvánuló egyoldalúság nem kedvez az együttélés politikai intézményeit létrehozni és legitimálni próbáló törekvéseknek.

3.1.3. A közösségi integráció kérdése

Miközben a romániai magyar kisebbség tagjainak a lelkéért két egymásnak feszülő nemzetállami eszme is viaskodik, a tulajdonképpeni kérdés az, hogy az itteni magyarság önérdeke megköveteli-e a közösség belső integrációjának a politikai célként való megfogalmazását, illetve hogy adottnak tekinthető-e az a létalap, amelyre a teljes értékű kisebbségi társadalom fogalmával operáló politikai programok hivatkoznak.

Tekintettel arra, hogy az ilyen horderejű kérdéseket nem döntheti el, illetve nem tekintheti *ab ovo* megválaszoltaknak a politikai akarnokság, a kérdésben való tisztánlátáshoz egyrészt rigorózusabb és tárgyyszerűbb ismeretekre van szükség a kisebbségi közösség állapotára, tartalékaira és erőforrásaira vonatkozóan, másrészt arra, hogy hatékonyabban működjenek a demokratikus akaratképzés és -érvényesítés mechanizmusai.

⁴⁸ Innen nézve az, ahogyan az RMDSZ „kiszolgálta” a státustörvény Romániai alkalmazására irányuló törekvéseket, saját céljait, tulajdon létlényegét tekintve akár kontraproduktívnak is minősíthető.

3.2. A demokratikus akaratérvényesítés és a közösségszervezés kérdései

A közelmúlt történései azt látszanak igazolni, hogy miközben az RMDSZ egyre jobban teljesít a román politikai mezőnyben, ezzel egy időben egyre távolabb kerül a képviseltek tömegeitől, azok mindennapos gondjaitól. Az RMDSZ és a romániai magyar közvélemény közötti kommunikáció akadozik, az erdélyi magyarságból az együvé tartozás érzése elszivárgóban van.⁴⁸

Az RMDSZ tevékenységének e két ága között tapasztalható arányvesztés megítélésem szerint megúszhatatlan következménye annak az eddig többé-kevésbé szándékosan elködösített tisztázatlanságnak, hogy a szervezet politikai párt-e vagy érdekvédelmi ernyőszervezet. Ha az ezzel kapcsolatos vitának a kibontakozását a bizonyos mértékig indokoltnak tekinthető politikai opportunizmus akadályozta meg mind ez idáig, most talán már ott tartunk, hogy további elodázásával többet lehet veszíteni, mint nyerni a zavaros viszonyok fenntartására irányuló törekvésekkel.

A felgyült tapasztalatok alapján ma már tudni lehet, hogy a két fő tevékenységi ág teljesítményének az összemérhetetlensége abból is adódik, hogy más és más természetű kompetenciákra, a kollektív akaratképzés demokratikus jellegét szavatoló eltérő kritériumokra van szükség a párttevékenység és a társadalomnyi közösség megszervezésének a tekintetében. Ugyanazok az emberek, egy időben, mindkettőt aligha csinálhatják jól, eredményesen.

Szükségesnek látszik mindebből fakadóan fontolóra venni az RMDSZ két alapvető hatáskörének az intézményes szétválasztását. Egy, a román politikai életbe gyakorlatilag már betagozódott, megfelelő tekintélynek örvendő és számottevő koalíciós potenciált kamatoztató kisebbségi *párt* hatékonyabban tudná képviselni a romániai magyarság érdekeit azokban az állami keretekben, amelyek között élünk adatott, a társadalmi önszerveződés feladatait magára vállaló és a mozgósítható erőforrások fölött szuverén módon rendelkező *ernyőszervezet* pedig elkezdhetné végre azt a főleg Erdélyre koncentrált munkát, amelyre az RMDSZ-nek mind ez idáig nem volt érkezése.⁴⁹

2.1. A demokratikus akaratképzés és akaratérvényesítés

A hatáskörök ilyen értelmű szétválasztása esélyt rejt véleményem szerint arra nézve, hogy kezelhetővé váljon a nemzeti és közösségi integráció, illetve a szervezeti demokrácia-deficit több dilemmatikus kérdése is.

A politikai érdekképviselet és a parlamentáris eszközökkel folytatott, a törvényes keretek fokozatos átalakítását célzó kisebbségi jogharc mellett a román politikai szintéren szerepet vállaló magyar párt egyik fontos funkciója lehetne például, hogy az eddigiekben megszerzett pozíció előnyeit tovább kamatoztatva lásson neki a fentiekben számba vett stratégiai opciók mérlegeléséhez, a prioritások szakaszolásához és megfelelő időzítéséhez, majd az így kapott akciótervek kivitelezéséhez. Az a pártpolitikai szinten megjelentetett igény, hogy – a hatalommegosztásra alapozott (konszociatív) berendezkedés hallgatólagosan érvényesülő logikájának megfelelően – a romániai magyarság középtávon *egyénenként* igényli a román

⁴⁹ A hatáskörök szétválasztásának a szükségessége időről időre felbukkan a romániai magyar nyilvánosságban. Elsőként Szilágyi N. Sándor vetette fel az említett feladatköröket ellátó, két önálló szervezet létrehozásának a gondolatát „Mi lesz veled, RMDSZ?” című írásában (*Korunk* 1991/2.)

társadalomba való integrálódását, és jogot formál az ebből fakadó pozíciókra (más szóval arányainak megfelelő módon kívánja képviseltetni magát a román állam intézményeiben), ha rövid távon heves ellenkezéseket válthat is ki, az uralkodó európai normák szellemében fölöttébb nehezen visszautasítható elvárás, hosszabb távon pedig komoly szerepet játszhat a bizalom légkörének a kialakításában és fenntartásában, amely elvezethet a kisebbségi társadalom önszerveződésének közjogi kibontakoztatásához is akár a későbbiekben.

A funkcióit, hatásköreit a fentiek szellemében újragondoló kisebbségi párt fokozott hatékonysággal tudná kezelni továbbá a belső demokrácia kérdéseit (amelyek az önszerveződés feladataival megbízott ernyőszervezet hatáskörébe átutalt vonatkozásairól leválasztott formában lényegesen egyszerűbb alakot öltenének, és bizonyos aspektusaikban a pártfegyelem kérdéseivé egyszerűsödven tennék lehetővé a fokozottabb szervezeti hatékonyságot), és több olyan egyéb vonatkozást, amelyeket a hatáskörök folyamatos összekapcsolása – magyarul: a kisebbségi társadalomra rátelepedett *egypártrendszer* – nehezen kezelhetővé bonyolított az eddigiekben.

Egy megfelelően flexibilis, kellő professzionalizmussal adminisztrált pártstruktúra lehetővé tenné ugyanakkor, hogy a politikai programot színvonalas, a közösségszervezéssel megbízott ernyőszervezet eredményeit is hasznosító szakértői részvétel alakítsa, aktualizálja folyamatosan, és biztosítsa annak elszámoltathatóságát a választók felé, illetve azt, hogy az alapvetően etnikai jellegű érdekképviselet föl vállaló párt folyamatosan egyeztessen a román politikai színtér minden fontos aktorával, annak elejét veendő, hogy a kisebbségpolitikai célok konjunkturálisan szembeállíthatókká váljanak a demokrácia általánosabb célkitűzéseivel.

A politikai játékszabályok által rögzített körülmények között áttekinthetőbbekké válhatnának azok a kapcsolatok is, amelyeket a szervezetet az anyaországi hatóságokkal épít ki és tart fenn, ami elesélyteleníthetné azokat a törekvéseket, amelyek az RMDSZ-t ezeknek a kapcsolatoknak az ürügyén próbálják meg diszkreditálni a romániai nyilvánosság előtt.

2.2. A közösségszervezés

A munkáját eredményesen végző kisebbségpolitikai érdekképviselet által folyamatosan támogatott jogi keretek között, valamint a kialakított és fenntartott bizalmi légkörben lehetőség nyílhat a főként Erdély egyes térségeire összpontosító közösségi önszerveződési munka kibontakoztatására, módszeresebb megszervezésére is.

Abból kiindulva, hogy az erdélyi magyarságnak a román állam általi, politikai közösségeként való elismertetésének az esélyei – mint láttuk – rövid távon meglehetősen csekélyek, az önszerveződés hatásköreivel felruházott ernyőszervezetnek voltaképpen – és anélkül, hogy ezt úton-útfélen hangoztatnánk – a *személyi autonómia* intézményrendszerét kellene fokozatosan kiépítenie. Ehhez nincs szükség a román parlament által hivatalosan delegált hatáskörökre, az önszerveződésnek ezt a formáját az országban jelenleg érvényes törvények elvileg lehetővé teszik. Amennyiben az öntevékenységnek erre a formájára volna hajlandóság, tettekézség és megfelelő szervezőerő a romániai magyarságban, lehetőség nyílhat végre a forrásképzés és -elosztás eredményesebb megszervezésére és – ennek következtében – azoknak a közösségi programoknak a hatékonyabb működtetésére, amelyeknek ez idő szerint sem a magyar, sem a román állam nem szentel kellő figyelmet. A forrásaival felelősen gazdálkodó közösség nem csupán a közösségi programok és célkitűzések gyakorlatiasabbá, szükséglet-orientáltabbá tételének az irányába mozdulhatna el a döntő módon szimbolikus célok által meghatározott alapbeállítottságából, hanem az elszámoltathatóság kultúrájának

a meghonosítása felé is tehetne fontos lépéseket, és elkezdhetné végre fölszámolni az *összeférhetlenség* méltánytalan, a kisebbségi politikai kultúrával ez idő szerint még szorosan összefonódó megrögzöttségeit, amelyek többek között azt a veszélyt is hordozzák, hogy az anyaországi alkotmány által lehetővé tett és költségvetési forrásokból folyósított támogatási rendszert súlyosan kompromittálhatják az Európai Unió illetékesei a szemében.

Az RMDSZ jelenlegi hatáskörei javasolt szétválasztásának a forgatókönyvét természetesen komoly szakértői munkának kellene előkészítenie. S noha nem volna bölcse dolog megpróbálni megelőlegezni ennek a munkának a várható eredményeit, két lényeges vonatkozásnak minden bizonnyal szerepelnie kell a kérdéssel kapcsolatos tematizációkban. A kezdeményezés sikeréhez elengedhetetlen, hogy az illetékesek minden vonatkozásában nyilvánossá, áttekinthetővé és elszámoltathatóvá tegyék a közösség-szervezés céljaira igénybe vehető források és támogatások rendszerét. A másik fontos feltétel egy átfogó és alapos kutatás eredményeként összeállított probléma-katalógus elkészítése, amely leltárba venné a különböző méretű – a szórványokra jellemző legkisebbektől a Székelyföld hagyományos tájegységeit magába foglaló, tömbszerű legnagyobbakig terjedő – *helyi közösségek* megoldásra váró gondjait, amely alapján elkészíthetővé válna az a közösségi önszerveződési *program*, amelyben az erdélyi magyarság lényegesen nagyobb hányada látná tükröződni saját égető problémáit.

Egy ilyen program előnyei nem csupán abban mutatkoznának meg, hogy több eséllyel volna operacionalizálható és kivitelezhető, illetve hogy könnyebb volna vele kapcsolatosan elszámolni a közösség tagjai előtt, hanem abban is, hogy nagyobb valószínűséggel alapozható meg azt a már tartaléklángon is alig pislákoló közösségi szolidaritást, amelyet az egyre gyöngülő hangerővel hangzotatott egységideológia már rég nem képes pótolni.

Megítélésem szerint a fentiek szellemében újragondolt kisebbségpolitikai jövőkép, amely a külső és belső adottságokkal számolva, azokhoz igazodva jelöli ki és időzíti a prioritásokat, tartogat még némi esélyt a romániai magyarság tagjaira nehezedő, több összetevőjű kivándorlási kényszer és asszimilációs nyomás ellensúlyozására, amire a közelmúltban nyilvánosságra hozott 2002-es népszámlálási adatok tükrében fölöttébb sürgetően szükség volna.

⁵⁰ Az egyetemes emberi jogok ugyanis, amelyeket nem valamely semleges, nemzetek fölötti instancia, hanem az egyes államok konkrét, etnokulturális szempontból semlegesnek *nem* tekinthető intézményei szavatolnak, a többségi, domináns kultúrához tartozó állampolgárokat részesítik előnyben, a kisebbségi közösségek tagjaiktól pedig, akik hűek kívánnak maradni nyelvi és más természetű hagyományaikhoz, *kétszer* akkora erőfeszítést követelnek meg, amennyiben mind a domináns kultúra, mind a kisebbségi kultúra nyilvánosságában el kívánnak igazodni. Ennek az esélyegyenlőtlenségnek hosszú távon asszimilációs következményei vannak, amelyeket csak speciális jogosítványok biztosításával lehet ellensúlyozni.

⁵¹ Ennek a kérdéskörnek látványos és dinamikus fejlődő szakirodalma van. Fontosabb munkák: J. Bugajski: *Political Parties of Eastern Europe. A Guide to Politics in the Post-Communist Era*. Armonk, NY–London, England: M. E. Sharpe (The Center for Strategic and International Studies), 2002; J. P. Stein (ed.): *The Politics of National Minority Participation in Post-Communist Europe. State-Building, democracy, and Ethnic Mobilization*, Armonk, NY–London, England: M. E. Sharpe (EastWest Institute), 2002; Jack Snyder: *From Voting to Violence. Democratization and Nationalist Conflict*, New York–

3.3. A kisebbségi jogharc nemzetközi dimenziói

Az utolsóként emlegetett totalitárius világrendszer összeomlását követően a demokráciának mint hatalomgyakorlási elvnek újabb esély adatott meg arra nézvést, hogy egyedüli legitím kormányzási formaként terjedjen el világszerte. Az 1989-es fordulat azonban váratlan nehézségekkel is szembesítette a diktatúrák alól felszabadult térségekben a demokrácia meggyökereztetésével foglalatosskodókat. Kiderült, hogy a liberális demokráciák ahhoz, hogy hatékonyaknak bizonyuljanak, etnokulturális szempontból homogén társadalmakat feltételeznek, és ott, ahol ez nem adott, a képviseleti demokrácia komoly, akár a stabilitást is veszélyeztetni képes deficitjével kell számolni. Nyilvánvalóvá vált továbbá, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára alapozó védelmi rendszer részrehajló, és hátrányosan különbözteti meg a különböző államok különböző kisebbségeihez tartozó állampolgárait.⁵⁰ A diktatúrák alól felszabadult térségekben több helyütt virulens nemzetállami törekvések ütötték fel a fejüket ugyanakkor, amelyek a deklarált képviseleti demokrácia intézményrendszerét rövid távon etnokratikus színezetűvé alakították.⁵¹

E kihívások komoly szellemi és intézményi potenciálok mozgósítását eredményezték világszerte. Manapság megannyi nemzetközi – kormányközi és nem kormányzati – szervezet keretében folyik színvonalas munka a nemzeti önrendelkezés, a kisebbségi jo-

London: W. W. Norton and Company, 2000; S. Smooha: „The model of ethnic democracy: Israel as a Jewish and democratic state”, in: *Nations and Nationalism*, vol. 8, 2002, no. 4, 475–503.

⁵² Noha a dolgok még messze tartanak attól, hogy széles körű nemzetközi konszenzus alapján lehessen megvonni a kisebbségi jogok minimumát, amelyet minden euroatlanti integrációra aspiráló tagjelölt államnak teljesítenie kell, Will Kymlicka szerint a világban ez idő szerint föllelhető esetek összehasonlító tanulmányozása alapján nehéz dolog részrehajlás nélkül az *ellen* érvelni, hogy a területileg koncentrált nemzeti kisebbségeknek joguk van a területi autonómia valamilyen, a körülményekhez tárgyalásos úton igazított formájához, széles körű nyelvi jogokhoz, anyanyelvű felsőoktatási intézményekhez és konszociális be rendezkedéshez, illetve vétőjoghoz minden olyan kérdésben, amely az illető nemzeti közösség fennmaradásával kapcsolatos aspektussal függ össze. Soká lesz még azonban, amíg ezt az elméleti szakemberek által egyre szélesebb körben osztott evidenciát az érintett országok közvéleménye és politikusai is készek lesznek elfogadni. Ez idő szerint Kelet-Közép-Európa uralkodó politikai elitjei még úgy gondolják, hogy a normális demokratikus állam egy olyan nemzetállam, amelyben egy hegemonikus, a játékszabályokat előíró nemzeti többség és egy vagy több, marginalizált helyzetű, politikailag gyenge nemzeti kisebbség él együtt, amelyekre előbb-utóbb fölszámolás sorsa vár, az asszimilációnak vagy az anyaország elszívó hatására bekövetkező kivándorlásnak köszönhetően. A széles körű politikai konszenzus hiánya és a kettős mércék alkalmazása az EU-tagországok, illetve a felvétellel aspiráló államok esetében azt a fonák helyzetet eredményezik gyakorta, hívja föl a figyelmet Kymlicka egyik írásában, hogy a többségek olyan várakozásokkal néznek az EU-integráció elébe, hogy azt követően Franciaország és Görögország példáját követve áll majd jogukban magukat egységes, centralizált és homogén nemzetállamként tételezni, a megfelelő kisebbségek pedig arra számítanak, hogy a felvételt követően olyan elbánásban lesz majd részükhöz, mint a katalánoknak, skótoknak, flamandoknak, frízeknek, dél-tiroliaknak. Vö.: Will Kymlicka: „Reply and Conclusion”, in: Will Kymlicka–Magda Opalski (ed.): *Can Liberal Pluralism be Exported?*, Oxford, Oxford University Press, 2001, 382–385.

gok, az együttélés politikai intézményeinek, az állampolgárság által intézményesített kizáró konzekvenciák vagy a kormányzás minőségének (*good governance*) a kérdéseit illetően az etnikailag megosztott társadalmakban, amelyektől a céljait komolyan vevő és Európa ez idő szerint még egyik legnagyobb kisebbségét képviselő szervezet nem maradhat távol.⁵² Az RMDSZ megfelelően felkészült képviselőinek az aktív szereplése ezeken a fórumokon nemcsak a romániai magyarság ügyének-opcióinak a megjelenítését tenné lehetővé egy befolyásos nemzetközi szakértői réteg számára hozzáférhető módon, hanem az ott szerzett tapasztalatok révén a hazai politikai mezőnyben folytatott jogharc eszközeinek a tökéletesítését, hatékonyabbá tételét is eredményezhetné.

EPILOGUS

A szatmárnémeti kongresszus nyomán beindult szétfejlődési folyamat egyes elemeit – a Reform Tömörülés mozgalommá való átszervezését, az Erdélyi Magyar Nemzeti Közösség Önkormányzata Kezdeményező Bizottságának a megalakulását, illetve a Magyar Polgári Szövetség bejegyzését – akár pozitív fejleményekként is üdvözölhetnénk. Úgy tűnhet, hogy a hatáskörök fentiekben javasolt szétválasztását nem az RMDSZ csúcsovezetése, hanem annak belső ellenzéke vállalta magára. Egyelőre aligha lehetséges megítélni, hogy a kezdeményezés sorsának alakításában az önkorlátozó szakszerűség, vagy a politikai akarnokság lesz a meghatározó. A tény maga mindenesetre olyan kihívás az RMDSZ által képviselt jövőképre nézvést, amelyet minden valószínűség szerint hiba volna nem komolyan venni.